

سخن سردیر
ما و ادبیات تطبیقی

نشریه مطالعات بین‌رشته‌ای ادبیات، هنر و علوم انسانی پنج ساله شد. در طول این مدت ده شماره و ۱۴۴ مقاله چاپ کرده ایم. این نشریه تخصصی ادبیات تطبیقی است بدین معنا که برای ادبیات تطبیقی تعریف مشخصی دارد و فقط در همان حوزه مقاله می پذیرد. تعریف ما هم ساده است: اول، ادبیات تطبیقی بر خلاف درک عامه «تطبیقی» نیست (انوشیروانی ۱۳۸۹، ۱۳۹۳). دوم، ادبیات تطبیقی، از یک سو، مطالعه ارتباطات بین ادبیات ملل از فرهنگ ها و زبان های مختلف و، از سوی دیگر، مطالعه مناسبات بین ادبیات و هنر و علوم است (Remak 1968).

با این تعریف رسالت ما در نشریه روشن است. ما نه به دنبال تأثیرات و تشابهات نخ نما و تاریخ گذشته و تکراری هستیم و نه ادبیات تطبیقی اروپامحور. زمان هر دوجریان منقضی شده است. ادبیات را پدیده ای با گستره جهانی می دانیم که حدود مرزی نمی شناسد و به دنبال کشف ارتباطات ادبی و فرهنگی و درک و شناخت دیگری است. باور داریم که شناخت دیگری، بدون هیچ گونه تعصب و پیش داوری، به تعامل فرهنگی و احترام و نهایتاً به صلح و دوستی و هم زیستی مسالمت آمیز می انجامد (Wellek 1958; Jost 1979).

در دنیای پیچیده و درهم تنیده امروز تمام علوم با هم پیوستگی دارند به نحوی که شناخت یکی بدون دیگری ممکن نیست. مسائلی مانند محیط زیست، مهاجرت، اقتصاد، کشاورزی، سیاست، امنیت، سلامت و بهداشت و ادبیات را به صورت منفرد و جدای از سایر علوم نمی توان به درستی سنجید. مدیریت دانش در دو قرن اخیر بر پایه مطالعات بین رشته ای می چرخد. از علوم پزشکی گرفته تا علوم فنی و تجربی و انسانی همه با نگاه بین رشته ای و کار گروهی قابل تحلیل دقیق هستند (انوشیروانی ۱۳۹۲؛ ۲۰۱۳).

در حوزه مطالعات ادبی چندین دهه است که تحلیل های درون متنی جای خود را به تحلیل های برون متنی داده اند. تحلیل بافتار اجتماعی، سیاسی، گفتمانی و فرهنگی متون ادبی بر بررسی فرم و صور خیال پیشی گرفته اند. ادبیات در خلأ خلق نمی شود. ادبیات برآمده از گفتمان های مسلط جامعه است، حال در جهت

استوارسازی و تقویت یا مقاومت و براندازی آن‌ها (Foucault 1966, 1969, 1980). زبان که در گذشته صرفاً مقوله‌ای برای برقراری ارتباطات بود، خود مسئله‌ای پیچیده در مطالعات بین رشته‌ای شده است. نظریه دال و مدلول سوسور (Saussure 1916 de)، نظریه ارتباط زبان و اسطوره لوی‌استراوس (Lévi-Strauss 1971)، نظریه تصویری و بازهای زبانی ویتگنشتاین (Wittgenstein 1953) و نظریه ارتباط ناخودآگاه و زبان لکان (Lacan 1970/1) همه به دنبال کاویدن لایه‌های پنهان زبان بوده‌اند. زبان دیگر وسیله‌ای برای بیان اندیشه نیست بلکه این زبان است که به اندیشه و تفکر و واقعیت بیرونی شکل و معنا می‌دهد. ما در زندان زبان دربندیم (Fredric Jameson 2001; Greenblatt & Callagher 2001, 2007, 2011; 1972;). واژه‌ها معنایی جدا از بافتار سخن ندارند. معنا در کاربرد زبان خلق می‌شود لذا واژه‌ها دیگر معنی یکسان و ثابتی ندارند و وابسته به موقعیت‌ها و گفتمان‌های قدرت نقش آفرینی می‌کنند (Fairclough 1989).

به همین روال ادبیات نیز در دروان معاصر تعریف و نقش متفاوتی یافته است. تعریف‌های سنتی رفته‌رفته جای خود را به تعریف‌ها و کنش‌های جدیدی داده‌اند و هر متن مکتوب، شنیداری، دیداری، تعاملی، سریال‌های تلویزیونی و پیام‌های تبلیغی بخشی از فرهنگ و ادبیات به‌شمار می‌آید. فناوری دیجیتال و هوش مصنوعی تأثیر شگرف بر ادبیات، علوم انسانی و هنرها داشته و انقلابی در تولید و خوانش این حوزه‌ها ایجاد کرده است.

Hoggart 1969; Hall 1980; Williams 1958 & 1980; Totosy de Zepetnek 1998 & 2003; During 2004; During & Anderson 2025; Storey 2023 & 2024; Torun 2025). ژانرها و نظریه‌ها و رویکردهای نقد ادبی فزونی گرفته و مطالعات بین رشته‌ای نه تنها در فضای آکادمیک بلکه در سطح سیاست‌گذاری‌های کلان و حکمرانی مورد توجه قرار گرفته است.

مطالعات بین رشته‌ای ادبیات که با علوم انسانی و هنر چون فلسفه و جامعه‌شناسی و تاریخ و نقاشی که از دیربگام با هم ارتباط داشته با ظهور فناوری‌های جدید سویه‌های نوینی پیدا کرده است. اقتباس‌های خلاقانه سینمایی و بازی‌های رایانه‌ای آثار ادبی رونق گرفته‌اند و نظریه‌های تازه‌ای برای نقد این گونه متون مطرح شده است (Hutcheon 1980, 1985 & 2006; Stam 2000, 2004; Sanders 2005, 2007; Eliott 2003). (Hanssen 2006, Bruhn & Gjelsvik & Hanssen 2013 & 2020; Leitch 2007 & 2025). تحلیل مقوله‌هایی چون حقوق بشر، حقوق اقلیت‌ها، حقوق حیوانات، تغییرات اقلیمی، بلایای طبیعی و انسانی چون تأثیرات جنگ، زلزله، طوفان‌های ویرانگر، سیل و کم‌آبی و گرسنگی و نئوبردگی و استعمار زدایی فرهنگی، تبعیض نژادی، مطالعات

جنسیتی، اکوفمینیسیم، بنیادگرایی و شوونیسیم نگاهی بین رشته‌ای و انتقادی را می‌طلبد (Meeker 1979; Estok 2001; Bate 1991; Collins 1990, 2004, 2006; Gerhardt 2023; BRUHN 2023).

معضلات دنیای امروز، علی‌رغم پیشرفت‌های علمی، به مشکلات روانی و روحی افزوده و زندگی بشر معاصر را به چالش کشانده است. به‌عنوان مثال، مطالعات تروما یا روان‌زخم حوزه گسترده‌ای در مطالعات بین‌رشته‌ای ادبیات و روان‌شناسی و جامعه‌شناسی است (Balaev 2014; Kali 1996; Caruth 1995, 1996, 2013). مهاجرت و دیاسپورا فقط پدیده‌ای از منظر سیاسی یا جمعیت‌شناسی یا اقتصادی و علمی نیست. این معضل ابعاد عمیق‌تر و چندوجهی دارد. تأثیر روانی یا تروماتیک دیاسپورا مانند بی‌خانمانی فرهنگی، بی‌هویتی، بنیادگرایی، سرگردانی و سرخوردگی را فقط با رویکردی بین رشته‌ای می‌توان تحلیل کرد و بازشناخت (Anderson 1991, 1998, 2013; Brubaker 1998, 2012; Gilroy 2004, 2012; Naimou 202).

رمان محاکمه کافکا، بدون تردید، نمونه مناسبی برای مطالعه بین رشته‌ای ادبیات و حقوق است. متون حقوقی و آنچه که در دادگاه می‌گذرد اعم از سخنان قاضی و متهم و وکیل، ادبیات و قوانین سانسور یا حق مؤلف در اقتباس‌های سینمایی را می‌توان از منظر نقد ادبی و بلاغت تحلیل کرد. بلاغت خود با سیاست آمیخته است. متون حقوقی مشابه ادبیات بر تفسیر استوار است و همچون متن ادبی دارای معانی و اشارات پارادوکسیکال است. ادبیات و پزشکی به تحلیل ادبیات و بدن، ادبیات و بیماری‌های همه‌گیر، روایت در پزشکی، روایت درد و مرگ، ادبیات و ناتوانمندی، علوم انسانی و پزشکی، مطالعات تروما، بیماری‌های روانی و پزشکی در ادبیات و ادبیات درمانی می‌پردازد. رمان دیوید ریفا *شنا در دریای مرگ* (David Rieff, *Swimming in a Sea of Death*, 2008) خاطرات پسر سوزان سونتگ (۱۹۳۳-۲۰۰۶) رمان‌نویس آمریکایی است. در این رمان ریفا درد و رنج و مرگ مادرش را که به سرطان خون دچار شده بود با جزییات و شرح معالجات پزشکی و با احساس یک فرزند که شاهد مرگ تدریجی مادر است روایت می‌کند (Elsner and Pietrzak-. 2014). (Franger 2024; Stagno & Blackie 2019; Jones & Wear & Friedman

مناسبت ادبیات با هنر نیز از مرزهای سنتی ادبیات و نقاشی گذر کرده و به ادبیات و هنرهای تجسمی و انتزاعی رسیده است. یک مجسمه، یک عکس، یک نقاشی دیواری، یک بنر، یک کنسرت موسیقی، اشیای یک موزه، یک کاریکاتور همه دربرگیرنده دنیایی از روایت هستند، هر چند هر یک به زبان خود. روایت‌های فرارسانه‌ای که از فناوری دیجیتال و هوش مصنوعی استفاده می‌کنند، آغازگر داستان‌گویی تازه‌ای هستند (Jenkins 2006; Ryan 1991, 2004, 2006, 2019; Ryan & Thon 2014; Thon 2016).

شوربختانه سهل‌انگاری در مطالعات بین رشته‌ای ادبیات تطبیقی هم مانند سایر علوم انسانی رایج است اغلب مرز بین دو رشته خلط می‌شود. در مثل، مقاله‌ای در توصیف فقر و گرسنگی کودکان در زمره ادبیات و حقوق کودکان یا ادبیات و اقتصاد، یا شرح ظلم و ستم در جوامع خودکامه و مردسالار در زمره ادبیات و سیاست یا ادبیات و مطالعات زنان به‌شمار می‌آید. نقدهای تکراری «فردیت» یونگ یا اسطوره «سفر قهرمان» کمبل هم در زمره مقالات ادبیات و نقد روان‌شناختی قلمداد می‌گردد. نظریه‌های روایت‌شناسی ژنت و پسااستعماری سعید و بابا و اسپواک از فرط تکرار کلیشه‌ای و کم‌عمق شده‌اند. کسب نمایه‌های ملی و بین‌المللی، که در جای خود بسی ارزشمند است، «مثل خوره روح» نشریات «را آهسته می‌خورد و می‌تراشد». تولید انبوه مقاله بیشتر به خُم رنگرزی شبیه است تا بصیرت و تأمل علمی.

بر همین منوال، در قلمرو ادبیات تطبیقی در ایران برخی بر این باور نادرست هستند که هر پژوهشگر ادبی ذاتاً تطبیق‌گر هم هست لذا به تحصیلات تخصصی در این رشته نیاز ندارند. اغلب نشریات ادبی در کنار حوزه تخصصی خود برای جذب مقاله و تزئین از ادبیات تطبیقی هم نام می‌برند بدون آنکه شرایط حداقلی داشته باشند. وقتی نگارش مقاله برای گرفتن مدرک و امتیاز باشد، کیفیت فدای کمیت می‌شود و در نبود ارزشیابی علمی نظام‌مند بازار نشریات تکراری و جعلی داغ است. در حال حاضر تعداد نشریات تخصصی و غیرتخصصی ادبیات تطبیقی در ایران از مجموع نشریات چند دانشگاه خارجی معتبر که مدرک دکتری در این رشته می‌دهند بیشتر است. جالب‌تر آن‌که به چنین وضعیتی مباحثات هم می‌کنیم: «هر دپارتمان یک نشریه». ناگریز، در چنین فضایی آیین‌نامه‌های خدشه‌ناپذیر بر اندیشه‌ورزی و نظریه‌پردازی پیشی می‌گیرند و «ما هم چنان دوره می‌کنیم» آئین‌نامه‌ها را مبدا تبصره‌ای از قلم افتاده باشد.

به‌دور از بی‌توجهی برنامه‌ریزان، رشته ادبیات تطبیقی در میان پژوهشگران جوان ایران میل به بالندگی و شکوفایی دارد. برای رسیدن به این هدف، نشریه مطالعات بین رشته‌ای ادبیات، هنر و علوم انسانی بخشی از شبکه نظام‌مند و پویایی است که اجزای آن مکمل یکدیگر هستند. در کنار این نشریه، کارگروه ادبیات تطبیقی انجمن ترویج زبان و ادب فارسی ایران قرار دارد که سال‌هاست کمر همت به آموزش ادبیات تطبیقی در سطح پیشرفته بسته است و جای خالی این رشته را در آموزش عالی ایران به صورت علمی، چاپک و گسترده و کم‌هزینه پُر کرده است. این کارگروه با بهره‌گیری از فناوری‌های نو و به‌دور از چرخه معیوب و ناکارآمد اداری و آیین‌نامه‌های دست‌وپاگیر و غیرمنطقی جریان‌سازی و پشتتازی کرده است. در این نشریه عزم آن داریم که نظریه‌ها و روش‌های تحقیق بین‌رشته‌ای در ادبیات

تطبیقی را برای پژوهشگران طالبِ نوآوری به صورت روشن‌مند تبیین کنیم لذا، علاوه بر مقاله‌های پژوهشی، از مقالات مروری و کوتاه و معرفی و نقد کتاب هم استقبال می‌کنیم. در این نابسامانی علمی که گفتمان کمی امتیازمحوری و آیین‌نامه‌مداری بر اندیشه و تفکر حکم فرماست، باید یک‌تنه جور همه را کشید.

بنشینم و صبر پیش گیرم / دنباله کار خویش گیرم (سعدی)

سردبیر

علی‌رضا انوشیروانی

برای مطالعات بیشتر در حوزه بین‌رشته‌ای ادبیات تطبیقی:

از خانم دکتر آزاده بهادری برای همکاری در تدوین و تنظیم این منابع تشکر و قدردانی می‌کنم.

Anderson, Benedict (1991). *Imagined Communities: Reflections on the Origin and Spread of Nationalism*. Verso Books.

Anderson, Benedict (1998). *The Spectre of Comparisons: Nationalism, Southeast Asia, and the World*. Verso Books

Anderson, Benedict (2013). *The Age of Globalization: Anarchists and the Anticolonial Imagination*. Verso Books.

Balaev, Michelle, ed. (2014). *Contemporary Approaches in Literary Trauma Theory*. London: Macmillan.

Bate, Jonathan (1991). *Romantic Ecology: Wordsworth and the Environmental Tradition*. Routledge.

Brubaker, Rogers (1996). *Nationalism Reframed: Nationhood and the National Question in the New Europe*. Cambridge University Press.

Brubaker, Rogers (2015). *Grounds for Difference*, Harvard University Press.

- Brubaker, Rogers (2016). *Gender and Race in an Age of Unsettled Identities*. Princeton University Press.
- Bruhn, Jørgen & A. Gjelsvik & E. F. Hanssen (2013). *Adaptation Studies: New Challenges, New Directions*. Bloomsbury Publishing.
- Bruhn, Jørgen and Niklas Salmose (2023). *Intermedial Ecocriticism: The Climate Crisis Through Art and Media Ecocritical Theory and Practice*. Lexington Books.
- Caruth, Cathy (1995). *Trauma: Explorations in Memory*. JHU Press.
- Caruth, Cathy (1996). *Unclaimed Experience: Trauma, Narrative and History*. Johns Hopkins UP.
- Caruth, Cathy (2013). *Literature in the Ashes of History*. Johns Hopkins UP.
- Cooke, Jeniffer (2009). *Legacies of Plague in Literature, Theory and Film*. Palgrave Macmillan
- Damrosch, David (2003). *What Is World Literature?* Princeton University Press.
- Deleuze, Gilles and Felix Guattari (2009). Trs. Robert Hurley and Mark Seem. Introduction by Michelle Foucault. *Anti-Oedipus: Capitalism and Schizophrenia*. Penguin Classics.
- During, Simon (2005). *Cultural Studies: A Critical Introduction*. Psychology Press.
- Fairclough, Norman (1989). *Language and Power*. London: Longman.
- Elliott, Kamilla (2003). *Rethinking the Novel/film Debate*. Cambridge University Press,
- Elliott, Kamilla (2020). *Theorizing Adaptation*, Oxford University Press.
- Elsner Anna M. and Monika Pietrzak-Franger (2024). *Literature and Medicine*. Cambridge University Press.
- Estok, Simon and W. Kim, eds. (2013). *East Asian Ecocriticisms: A Critical Reader*. Palgrave Macmillan
- Estok, Simon C. (2011). *Ecocriticism and Shakespeare: Reading Ecophobia*. New York: Palgrave Macmillan.

-
- Foucault, Michel (1994). *The Order of Things: An Archaeology of the Human Sciences*. New York: Vintage Press.
- Foucault, Michel (1976). *The Archaeology of Knowledge*. New York: Harper & Row.
- Foucault, Michel (1980). *Power/Knowledge: Selected Interviews and Other Writings*. New York: Pantheon.
- Gilroy, Paul (2005). *Postcolonial Melancholia*. Columbia University Press.
- Gilroy, Paul (2004). *After Empire: Melancholia or Convivial Culture?* Routledge.
- Greenblatt, Stephen, ed. (1982). *The Power of Forms in the English Renaissance*. Norman, Okla.: Pilgrim Books.
- Greenblatt, Stephen. (2007). *Learning to Curse: Essays in Early Modern Culture*. London: Harvard University Press.
- Greenblatt, Stephen (2005). *Renaissance Self-Fashioning: From More to Shakespeare*. University of Chicago Press.
- Greenblatt, Stephen (2011). *The Swerve: How the World Became Modern*. New York: W.W.Norton.
- Greenblatt, Stephen and Catherine Gallagher (2001). *Practicing New Historicism*. Chicago: University of Chicago Press.
- Hoggart, Richard (1969). *Contemporary Cultural Studies: An Approach to the Study of Literature and Society*. Univ. Birmingham: Centre for Contemporary Cultural Studies.
- Hall, Stuart and D. Hobson, A. Lowe, and P. Willis, eds. (1980). *Culture, Media, Language: Working Papers in Cultural Studies, 1972–79*. London: Routledge.
- Hanssen, Eirik Frisvold (2006). *Early Discourses on Colour and Cinema: Origins, Functions, Meanings*. Almqvist & Wiksell International.
- Hutcheon, Linda (2006). *A Theory of Adaptation*. NY and London: Routledge.
- Hutcheon, Linda (2006). *A Theory of Parody*. NY and London: Routledge.
- Jameson, Fredric (1972). *The Prison-House of Language: A Critical Account of Structuralism and Russian Formalism*. Princeton: Princeton University Press.

- Jenkins, Henry (2006). *Convergence Culture: Where Old and New Media Collide*. NYU Press.
- Jost, François (1974). *Introduction to Comparative Literature*; Indianapolis; New York: Pegasus.
- Lacan, Jacques (2007). *Écrits: The First Complete Edition in English*. W.W. Norton & Company.
- Leitch, Thomas, ed. (2017). *The Oxford Handbook of Adaptation Studies*. Oxford University Press.
- Lévi-Strauss, Claude (1964-1971). *Mythologiques*. Paris: Plon.
- Meeker Joseph W. (1997). *The Comedy of Survival: Literary Ecology and a Play Ethic*. University of Arizona Press.
- Munro, J. and R. Laroche, eds. (2011). *Ecofeminist Approaches to Early Modernity*. Palgrave and Macmillan.
- Naimou, Angela (2015). *Salvage Work: U.S. and Caribbean Literatures amid the Debris of Legal Personhood*. Fordham University Press.
- Remak, Henry H. H. (1961). "Comparative Literature, Its Definition and Function" in Newton P. Stallknecht and Horst Frenz (Eds.). *Comparative Literature: Method & Perspective*. Carbondale & Amsterdam: Southern Illinois Press. 1-57.
- Rieff, David (2008). *Swimming in a Sea of Death: A Son's Memoir*. Melbourne Univ. Publishing,
- Ryan, Marie-Laure (1991). *Possible Worlds, Artificial Intelligence and Narrative Theory*. Bloomington: Indiana University Press.
- Ryan, Marie-Laure (2006). *Avatars of Story*. Minneapolis, MN: University of Minnesota Press.
- Ryan, Marie-Laure (ed.). (2004). *Narrative Across Media*. Nebraska University Press.
- Ryan, Marie-Laure and Alice Bell, eds. (2019). *Possible Worlds Theory and*

Contemporary Narratology. University of Nebraska Press.

Ryan Marie-Laure and Jan-Noël Thon (2014). *Storyworlds Across Media: Toward a Media-Conscious Narratology*. University of Nebraska Press.

Gisèle, Sapiro (2023). *The Sociology of Literature*. Stanford University Press.

de Saussure, Ferdinand (1916). *Course in General Linguistics*. London: Duckworth.

Sontag, Susan (1978). *Illness as Metaphor*. McGraw-Hill.

Stam, Robert (2004). *Companion to Literature and Film*. Blackwell.

Spivak, Gayatri Chakravorty (1988). *Marxism and the Interpretation of Culture*. Urbana, U of Illinois P.

Stam, Robert (2000). *Film Theory: An Introduction*. Blackwell.

Stagno, Susan and Michael Blackie (2019). *From Reading to Healing: Teaching Medical Professionalism through Literature*. Kent State University Press.

Storey, John (2024). *Cultural Theory and Popular Culture*. Routledge.

Tal, Kalí (1995). *Worlds of Hurt: Reading the Literatures of Trauma*. Cambridge University Press.

Therese Jones, Delese Wear and Lester D. Friedman, eds. (2014). *Health Humanities Reader*. New Brunswick, NJ and London: Rutgers University Press.

Thon, Jan-Noël (2016). *Transmedial Narratology and Contemporary Media Culture*. U of Nebraska Press

Totosy de Zepetnek, Steven (1988). *Comparative Literature: Theory, Method, Application*. Amsterdam: Rodopi.

Totosy de Zepetnek, Steven (2003). *Comparative Literature and Comparative Cultural Studies*. Amsterdam: Rodopi.

Totosy de Zepetnek, Steven (1993). *The Social Dimensions of Fiction*.

Vlasta, Sandra (2015). *Contemporary Migration Literature in German and English: A Comparative Study*. Brill.

Wellek, Rene & Austin Warren (1956). *Theory of Literature*. Harcourt, Brace.

Williams, Raymond Henry (1983). *Culture and Society*. New York: Columbia University Press.

Williams, Raymond Henry (1980). *Problems in Materialism and Culture: Selected Essays*. London: Verso Books.

Wittgenstein, Ludwig (1953). *The Philosophical Investigations*. Oxford: Blackwell.